WIKIPÉDIA

Belarusz nyelv

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

A **belarusz nyelv** (belarusz nyelven: *беларуская мова*; szintén használt elnevezései: **belorusz nyelv**, **fehérorosz nyelv**) ma kb. 7,9 millió ember, a belaruszok anyanyelve. A nyelv használóinak többsége Fehéroroszországban él, ahol ez az egyik hivatalos nyelv, de jelentős számú belarusz nyelvű kisebbség él Lengyelországban Białystok mellett is.

Belarusz беларуская мова bielaruskaja mova	
Beszélik	Fehéroroszország, Lengyelország és még 14 országban
Terület	Kelet-Európa
Beszélők száma	7–8 millió fő
Nyelvcsalád	Indoeurópai nyelvcsalád Balti szláv nyelvek Szláv nyelvek Keleti szláv nyelvek **Belarusz nyelv**
Írásrendszer	Cirill írás
Hivatalos állapot	
Hivatalos	Fehéroroszország, Lengyelország Podlasiei vajdaság 12 településén
Nyelvkódok	
ISO 639-1	be
ISO 639-2	bel

A Wikimédia Commons tartalmaz *беларуская мова bielaruskaja mova* témájú médiaállományokat.

Tartalomjegyzék

Eredete

A belarusz nyelv az orosz nyelvvel és az ukrán nyelvvel együtt az egyik keleti szláv nyelv, amely a középkorban egy közös alapnyelvből, az ősszláv nyelvből fejlődött ki, a rutén nyelven keresztül. Szokás volt az „óorosz” nyelvből is származtatni, de ez indokolatlan módon az orosz nyelv elsőbbségére utal.

Története – a litván nagyfejedelemség idején

A vilniusi litván nagyfejedelem udvarában a 14. században alakult ki egy, a belarusz népi nyelvre épülő sajátos irodalmi nyelv, amely a moszkvai nyelvjárástól csak kis mértékben különbözött; ez a nyelv lett a *Litván Nagyfejedelemség* hivatalos kommunikációs nyelve.

Amikor a Litván Nagyfejedelemség a Kijevi Rusz nyugati területeire is kiterjesztette a hatalmát, ez a nyelv ukrán elemeket is befogadott. A litván–lengyel perszonálunió után a lengyel nyelv erős befolyása alá került. (Részletesebben erről a témáról ld. a rutén nyelv szócikket). A litván–lengyel állam 1795-ben történt felbomlása után azonban ezt az irodalmi nyelvet egyre kevésbé használták.

Az első irodalmi nyelvemlékek a 19. század első felében keletkeztek egy új, a fehérorosz nyelv északkeleti nyelvjárására épülő irodalmi nyelven. Az egyik ilyen első nyelvemlék az Aeneis 1812 és 1830 között keletkezett névtelen fordítása *Eneida navyvarat* "Aeneis fordítva" címmel.

20. század

A fehérorosz nyelvű könyv- és folyóiratnyomtatás csak az 1905-ös forradalom után vált lehetővé törvényes keretek között. 1903–1911 Varsóban jelent meg a legfontosabb mű Jauchim Karski: *Belorusy. Jazyk belorusskowo naroda* címmel, amelyben lerögzítették az irodalmi nyelv szabályait. Fontos szerepe van ebben az időben az 1906-ban megjelenő *Nasa nyiva* (A mi mezőnk) című folyóiratnak is.

1917-ben kudarcot vallott a fehérorosz állam első önálló államalapítási kísérlete, ezután a fehérorosz lakosság legnagyobb része a Belorusz SZSZK területén élt, egy kisebb részük Lengyelországban. A Szovjetunióban a fehérorosz nyelv egészen az 1920-as évek végéig szabadon fejlődhetett, utána az orosz nyelv erős elnyomása alá került. A fehéroroszban fellelhető különbségeket az oroszok pusztán a lengyelesítés hatásának titulálták. 1933-ban egy helyesírási reformmal kényszerítették a fehérorosz nyelvet az orosz nyelvhez való közeledésre; a szókincs és a nyelvtan is erős orosz befolyásolás alá került. Hasonló sorsra jutott a fehérorosz nyelv a lengyel területen is, amely 1939-ben csatlakozott a Szovjetunióhoz. Fontos megjegyezni, hogy a 19. századi orosz nacionalizmus a pánszlávizmus jegyében az ukrán és a fehérorosz nyelvet közönséges „orosz nyelvjárás”-nak tekintette, sőt a cári hatalom keményen büntette azokat, akik ukránul, vagy fehéroroszul írtak, mivel Moszkva véleménye szerint ilyen nyelvek nincsenek is. Ezt a nacionalista elképzelést még a 20. században is osztották, sőt a Szovjetunióban is keringett sokáig.[1]

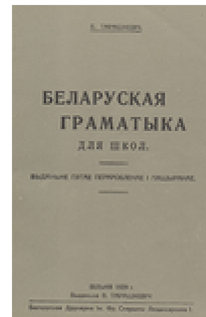
A fehérorosz nyelv csak a peresztrojka idején alakult újjá: 1990-ben nyilvánították hivatalosan is a Belarusz SZSZK, majd 1991-től a független Belarusz Köztársaság hivatalos nyelvévé a szovjet időkben kialakult *narkamauka (наркамаўка)* nyelvváltozatot, de még él az 1933 előtti *taraskjevica* változat is.

A jelenlegi állapot szerint a fehérorosz irodalmi nyelvet csak egy kis városi értelmiségi réteg beszéli. Vidéken a fehérorosz nyelvjárásokat használják, a városi lakosság legnagyobb része egy fehérorosz és orosz nyelv közti átmeneti nyelvet használ, amelyet lenézően „traszjanka” („marhatáp”) néven neveznek, de a traszjanka használata az ifjabb generációban kezd visszaszorulni. Az oktatási rendszerben csak kissé gyökeresedett meg a fehérorosz nyelv, 2003 nyarán bezárták az egyetlen fehérorosz tanítási nyelvű gimnáziumot a tanárok és diákok nagyfokú ellenállása ellenére. A fehérorosz nyelv egyetlen hivatalos nyelvvé való elismerése csak rövid ideig tartott; 1994–1995-ben Alekszandr Lukasenko újra bevezette második hivatalos nyelvként az orosz nyelvet. Sokan sötétnek látják a fehérorosz jövőjét, úgy ítélik beolvadhat az orosz nyelvbe. Ugyan az ifjak körében eltűnik a traszjanka, helyette fehéroroszul, vagy oroszul beszélnek, ezért egyelőre nem eldöntött még, hogy vajon melyik fog felülkerekedni.

Továbbá létezik egy mozgalom, amely a nyugat-poléziai nyelvet szeretné kifejleszteni, ez a tény is újabb szétforgácsolódáshoz vezethet.

A kelet-ukrajnai háború miatt az oroszokkal szembeni ellenérzés megnőtt, és egyre inkább kezdik megtanulni a belarusz nyelvet az ország lakosai.[2] Nyilvánosan az oroszt a lakosság 72%-a, a beloruszt csupán 11,9%-a használja. Ezen a helyzeten kíván az ország kormánya is változtatni. 2015 januárjában Mihail Zsuravkov (beloruszul Zsuraukou) oktatási miniszter bejelentette, hogy az oktatás nyelveként az oroszt fokozatosan a belorusz fogja felváltani. Első lépésként a történelmet és a földrajzot fogják belaruszul oktatni.

A taraskjevica nyelvváltozat

A taraskjevica, a belarusz klasszikus nyelvváltozat (belarusz: тарашкевіца, клясычны правапіс) a modern belarusz (fehérorosz) nyelv irodalmi formájára alapul. Megalapozójaként Branisłaŭ Taraškievič (korábban nálunk Taraskievics) politikust, nyelvészt tisztelik, aki az első belarusz nyelvi reformot vitte végbe 1918-ban. Ezt a nyelvváltozatot és helyesírást az újabb, 1933-as reform során eltörölték. A taraskjevica változatot ezután nemhivatalosan, szűkebb körben, és az emigráltak körében használták. Jelenleg is vannak igyekezetek arra, hogy újra hivatalos használatba állítsák.

Jobbra a taraskjevica egy 1929-es iskolai tankönyvének címlapja látható.

Írás és helyesírás

A mai fehérorosz írott nyelv a cirill ábécét használja, ld. az alábbi táblázatot:

A belarusz ábécé

А а	Б б	В в	Г г	Д д	Е е	Ё ё	Ж ж	З з	І і	Й й
К к	Л л	М м	Н н	О о	П п	Р р	С с	Т т	У у	Ў ў
Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Ш ш	Ы ы	Ь ь	Э э	Ю ю	Я я	'

A betűkészlet általában megfelel az orosz, illetve az ukrán nyelv betűinek. Azokhoz képest különleges betű az **ў**, amely az **у** által jelzett 'u' hangnak az előtte álló másik magánhangzóból megszakítás nélküli, áthajlított ejtését jelzi, mint ahogy a mi 'augusztus' szavunk elején hallható. Továbbá a fehérorosz írásban a **ё** (jo) betűt nem szabad a **е** (je) betűvel helyettesíteni, ellentétben az orosz nyelvvel.

A fehérorosz nyelv helyesírása szigorúan fonetikus, vagyis teljesen a kiejtéshez igazodik. E szerint tehát a hangsúlytalan o-t nemcsak [a]-nak ejtjük (mint az orosz nyelvben), hanem így is írjuk. A fonetikus átírás következtében az íráskép különbözik az orosz és az ukrán nyelvtől. Vö. a fehérorosz **акно** (ablak) és az orosz **окно** (ablak), a szavakat hasonlóképpen ejtjük, de másképpen írjuk.

A **дж** és a **дз** betűkapcsolatokat néha sajátos egységként kezeljük, mivel egy hangot jelölnek. Ezért az ábécében önálló betűként a **д** után állnak.

A fehérorosz nyelvben nehézséget okozhat, hogy mind a *h*, mind a *g* hangot a **г** betű jelöli. 1933-ig a *g* jelölésére az önálló **ґ** betűt használták (mint az ukrán nyelvben), visszaállítása vita tárgyát képezi.

A fehérorosz nyelv latinbetűs átírása a lengyel helyesírást követi, de megtalálhatók benne diakritikus betűk is (*š*, *č* stb.) és a *w* helyett *v*-t használ (a lengyel nyelvtől eltérően). Például: Яўхім Фёдаравіч Карскі – Jaŭchim Fiodaravič Karski.

Nyelvtan

A fehérorosz nyelv nyelvtana nem különbözik lényegesen más szláv nyelvekétől. Ezzel kapcsolatban a következőket állapíthatjuk meg:

- A főneveknek három nyelvtani nemük van (hímnem, nőnem és semlegesnem), ezek további alkategóriákra oszthatók: élő és élettelen. Hat nyelvtani eset és két szám, egyes szám és többes szám. Feltűnő azonban hogy a főnévragozás egyszerűbb, mint például az orosz vagy a

cseh nyelvben; ez azzal magyarázható, hogy fehérorosz irodalmi nyelv a népnyelvből alakult ki a 19. században és nem volt közvetlen folytonossága az ófehérorosz nyelvvel.

- A melléknevek a többi szláv nyelvből ismert rövid (állítmányi) alakot elhagyták
- Az igének négy igeideje van: a jelen idő, a múlt idő és a jövő idő mellett a más szláv nyelvekben ritka régmúlt idő is van a fehérorosz nyelvben. Emellett még jellemző a többi szláv nyelvben is meglévő igeszemlélet is. A melléknévi és határozói igenevek rendszere kevésbé jellemző, eltérően más szláv nyelvektől.

Szókincs

A fehérorosz nyelv szókincse különböző rétegekből tevődik össze. A szláv alapszókincs és az ószláv nyelv hatása mellett, főleg a lengyel nyelvből kölcsönzött szavak jellemzőek, amelyek az orosz nyelvből hiányoznak. Vö. a fehérorosz *дзякаваць* (megköszön) – orosz *благодарить* és a lengyel *dziękować*. fehérorosz *цікавы* (érdekes) – lengyel *ciekawy* stb. A két háború közötti időben fehérorosz nyelvészek azon fáradoztak, hogy a lengyel (és orosz) jövevényszavak helyett saját szavakat alkossanak a nyelvjárási szavak alapján, de 1933 óta szakszókincset célirányosan oroszosították.

Összehasonlítás

belarusz nyelv (беларуская мова)	**ukrán nyelv (українська мова)**	**orosz nyelv (русский язык)**	**bolgár nyelv (български език)**	**lengyel nyelv (polski język)**
Jó napot!				
Вітаю (vitaju)	Вітаю (vitaju)	Здравствуйте (zdravsztvujtye)	Здравейте (zdravejte)	Witam
Szervusz!				
Прывітанне (privitannye)	Привіт (privit)	Привет (privét)	Здрасти (zdraszti)	Cześć
Igen – Nem				
Так (tak) – Не (nye)	Так (tak) – Ні (nyi)	Да (da) – Нет (nyet)	Да (da) – Не (ne)	Tak – Nie
Köszönöm				
Дзякуй (dzjakuj)	Дякую (djakuju)	Спасибо (szpaszíba)	Благодаря ви (blagodarja vi)	Dziękuję
úr – asszony – kisasszony				
спадар (szpadar) спадарыня (szpadarinya) спадарычна (szpadaricsna)	пан (pan) пані (panyi) панна (panna)	господин (gaszpagyin) госпожа (gaszpazsá)	господин (goszpodin) госпожа (goszpozsa) госпожица (goszpozsica)	pan pani panna
kitűnő, jó				
выдатна (vidatna); добра (dobra)	відмінна (vidminna); файна (fajna)	отлично (atlicsna)	отлично (otlicsno)	fajnie

Jegyzetek

1. *A novgorodi viasztáblák üzenete* (https://web.archive.org/web/20111229121953/http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2002_02/cikk.php?id=1163#). [2011. december 29-i dátummal az eredetiből (http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2002_02/cikk.php?id=1163#) archiválva]. (Hozzáférés: 2010. május 6.)
2. megindult a beloruszosítás (http://www.nyest.hu/hirek/megindult-a-beloruszositas)

További információk

- Tájékoztató oldal a fehérorosz nyelvről (angol) (https://web.archive.org/web/20030719133241/http://www.pravapis.org/)
- Latinbetűs angol-fehérorosz szótárak (http://www.belarusguide.com/dictionaries/engblr/index.html)
- Információk a fehérorosz nyelv latinbetűs átírásáról (https://web.archive.org/web/20050818063822/http://www.lacinka.com/)
- Slovnyk |Szótár (http://www.slovnyk.org/cgi-bin/dic.cgi?if=hu-hu)
- Radio Free Europe / Radio Liberty (http://mfile.akamai.com/10620/live/reflector:31071.asx)
- ЗВЯЗДА | ZVIAZDA (http://www.zvyazda.minsk.by/) … fehérorosz nyelvű online folyóirat
- Artists in Belarus (http://music.download.com/3605-5_32-0.html?country=Belarus)
- БЕЛАРУСЬ ТВ | Fehérorosz TV (https://web.archive.org/web/20081113043314/http://www.tvr.by/liveair/btv.asx)
- Zoltán András: Egy többségi nyelv kisebbségben: a fehérorosz nyelv elnémulása, Kisebbségkutatás, 2004/1. szám [1] (https://web.archive.org/web/20070930034623/http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2004_01/cikk.php?id=1017)
- Калита И. В. Современная Беларусь: языки и национальная идентичность. Ústí nad Labem, (http://kamunikat.org/Kalita_Ina.html)ISBN 9788074143243, 2010, 300 s. s. 112-190.